

Az alkotmányfogalom szövegen túli aspektusairól

Bevezető gondolatok

Az alkotmányfogalom értelmezése, határainak kijelölése természeténél fogva mindig is központi szerepet játszott az alkotmányjog tudományának fejlődésében. Nem állítható, hogy az e téren kifejtettek minden esetben közvetlenül megjelenének a gyakorlatban az egyes alkotmányokban, de helytelen volna az az álláspont is, mely e hatást tagadná, vagy jelentőségét lebecsülné.

Az alkotmány fogalmáról vallott nézetek mindig az adott alkotmányos berendezkedés alkotmányról kialakított elképzelésében tükröződnek: meghatározzák, hogy egy adott országban adott történelmi időpontban hogyan gondolkodtak az alkotmányról, mit tekintettek részének, és miről vélték úgy, hogy kívül esik a konstitúció keretein.

Magyarország esetében különösen sokszínű a honi alkotmány mibenlétét tárgyaló közjogi irodalom, különösen az 1945 előtti időszakból, amikor a történeti alkotmány konstrukciójának kidolgozásában meghatározó szerep jutott a jogtudománynak. 1949-től kezdve a magyar alkotmányfejlődés a kartális megközelítésre tért át, és az alkotmány fogalmáról folytatott diskurzus elveszítette jelentőségét. Ehhez járult az 1949. évi XX. törvény tekintélyének gyors hanyatlása is.

Mivel a rendszerváltás bár tartalmilag rendkívüli változásokat hozott nem lépett túl a korábbi alkotmányjogi kereteken, komolyan nem merült fel az alkotmány koncepciójának kérdése, mint később szó lesz róla, csak elvétve merültek fel az alkotmányt a normaszövegnél szélesebben értelmező felfogások. Az Alaptörvény kodifikációjával merőben új helyzet állt elő: az eddig látszólag egyértelmű keretek bizonytalanná váltak.

Az alábbiakban azt vizsgálom, az Alaptörvény hatályba lépésével beszélhetünk-e az alkotmányfogalom újszerű értelmezéséről, az e téren érzékelhető változások mennyiben éreztethetik hatásukat a gyakorlatban. Nem térek ki az alkotmányos normák tartalmi aspektusaira, valamint a politikai, filozófiai, morális, vagy jogelméleti szempontokra, pusztán az alkotmányfogalom formai jellemzőire koncentrálok.

1. Az alkotmányfogalom elméleti kérdései

A konkrét hazai fejlemények mélyrehatóbb elemzését megelőzően, szükséges előre bocsátani néhány elméleti támpontot, melyek megalapozzák a később tárgyalandó alkotmánykonceptiókra vonatkozó megállapításokat. Az alkotmány definíciójának megadására számos szerző tett már kísérletet,¹¹⁶ itt csupán arra kívánok rámutatni, hogy az ilyen irányú erőfeszítések többé-kevésbé egységesen arra jutottak, hogy az

¹¹⁶ TAKÁCS 2007: 21-34. o.; Kelsen 1997, 80-81. o.; Csink 2012: 15- 53; PETRÉTI 2002: 39-42. o.; ABLONCZY 2011: 39. o.; SZABÓ 1980: 7. o.;

alkotmány az állam közjogi berendezkedését, valamint az állam és polgárai viszonyát szabályozó legfontosabb normák összessége.¹¹⁷ Elfogadva e meghatározást, a továbbiakban az alkotmány formai megjelenésére érdemes rátérni, ami témám szempontjából legalább ugyanennyire jelentős.

Az alkotmányokat hagyományosan két nagy kategóriába szokás sorolni: kartális és történeti alkotmányokat különböztetünk meg. Mint általában a tipizálások esetében, itt is felmerülhet az, hogy e két fogalomkör valójában leegyszerűsítést takar, nem minden alkotmány felel meg tisztán egyik, vagy másik kritériumainak.

Kartális alkotmánynak tekintjük azokat, melyek esetében egy konkrét jogszabály helyezkedik el a jogrendszer csúcsán, az alkotmány egyetlen, vagy több, de egységként kezelhető normaként jelenik meg. Fontos vizsgálni azt is, hogy az alkotmány, vagy annak túlnyomó része egy adott történelmi pillanat terméke, azt egy alkotmány kodifikálására irányuló szándék szűk időintervallum során hívta életre.¹¹⁸ Ezért tekinthetjük kartálisnak a francia III. Köztársaság berendezkedését, ahol három alkotmányerejű törvény létezett, de hasonló a mai svéd alkotmánykonceptió is.

A történeti alkotmány ezzel szemben olyan rendszert feltételez, melyben az alkotmány részét képező normák nem egyszerre keletkeztek, ezért nem is jelennek meg egységes keretben. Az alkotmányfogalom határai képlékenyek, itt-ott akár el is mosódhatnak. A törvények szűk köre kerül a jogforrási hierarchia csúcsára, de ezekhez nem ritkán csatlakoznak egyéb elvek, szokások és gyakorlatok. A konstrukció ezért rugalmasabb mint a kartális alkotmány esetében, de éppen ezért fokozottabb a kockázat, hogy a jogállamiság érvényesülése csorbát szenvedhet. Ez részben a garanciális elemek csekélyebb jelenlétéből, részben a kellő társadalmi háttér hiányából fakadhat. Jórészt a bíróságokra hárul az a feladat, hogy az alkotmány gyakorlati érvényesülése felett őrködjének. Sok egyéb mellett ez is magyarázhatja, hogy napjainkban ez a modell klasszikus formájában szinte csak Angliában érvényesül.

A XX., valamint a XXI. század kezdetének tendenciái a kartális alkotmányok túlsúlyát jelzik, az államok többségében ez a megoldás érvényesül, a közvélemény számára az alkotmány fogalma a normaszöveggel azonosul. Gyakran elsikkad ezért a különbség az alkotmány már idézett tankönyvi fogalma, valamint a normaszöveg között, mely e tartalmat a kartális alkotmány rendszerében hordozza. Mai felfogásunktól idegen az alkotmány és az alkotmánylevél fogalma közti, korábbiakban valószínűleg kellően éles választóvonal megvonása, mivel e kettő ma többnyire egybeesik. Egyáltalán nem bizonyos azonban, hogy ez szükségszerű, a kartális alkotmányok esetében is felmerülhetnek az alkotmány fogalomnak olyan dimenziói, melyek túlmutatnak a normaszövegen. Az elmúlt évtizedek közgondolkodása nem fektetett nagyobb hangsúlyt az ilyen vonatkozásokra, most azonban úgy tűnik, számolnunk kell ezek előtérbe helyeződésével.

Az alkotmány fogalmát a fentebb tárgyalt tartalmi definícióra figyelemmel legszélesebben úgy vonhatjuk meg, hogy valamennyi, annak megfelelő szabályrendszer alkotmányként értékelhető. Ebben a megközelítésben az állam és az

¹¹⁷ Kelsen 1997: 121. o.; Dezső 2007: 23. o.

¹¹⁸ Salamon: Az alkotmány, 2011: 1. o.

alkotmány elválaszthatatlanok egymástól, mivel egyetlen állam sem létezhet a szervezetére vonatkozó alapvető normák, valamint az állampolgárainak rendezett státusza híján. Ilyen módon akár egy totalitárius berendezkedés megfelelő szabályait és mechanizmusait is tekinthetjük alkotmánynak.

Az alkotmány fogalom azonban különösen Kelsen óta, nem csupán formai kategória, bizonyos követelményeknek meg kell felelnie egy állam közjogi rendszerének ahhoz, hogy alkotmányos rendszerről beszélhessünk.¹¹⁹ E kritériumok koronként változnak, egy középkori rendi monarchiával szemben nyilván nem támaszthatóak ugyanolyan igények, mint a XXI. század államaira vonatkozóan. Ma a tárgyalt elvárások a jogállamiságba sűrítethetők, ennek előírásait kell tiszteletben tartania az alkotmányos államoknak. A jogállamiság általános érvényű meghatározását nehéz volna megragadni, a jogtudomány és az Alkotmánybíróság (továbbiakban: AB) gyakorlatának felhasználásával azonban jó közelítéssel azonosítható. Ennek alapján a jogállamiság számunkra leginkább releváns kritériumai a törvények uralma mellett a hatalommegosztás,¹²⁰ a törvény előtti egyenlőség,¹²¹ a jogbiztonság,¹²² a normavilágosság,¹²³ a jogforrási hierarchia,¹²⁴ a jogalkotási eljárás¹²⁵ és a kihirdetés sajátos szabályai.¹²⁶ Az alkotmányfogalom felvázolásakor ezeket a szempontokat is tekintetbe kell vennünk.

Az Alaptörvényből is kitűnik, de megszövegezői is úgy foglaltak állást: az Alaptörvény nem azonos a szélesebb értelemben vett alkotmány fogalmával, abba beletartoznak az Alaptörvény átmeneti rendelkezései, a sarkalatos törvények, a történeti alkotmány vívmányai, valamint az értelmezési segédelvek.¹²⁷ Ez azt jelenti, hogy új megközelítésbe kerül az alkotmány fogalma a magyar jogrendszerben, túlléphet a szorosan a normaszövegre fókuszáló értelmezésen, és időben is összetetté válhat. Kézzel fogható az a történeti alkotmány irányába történő elmozdulás, amire már utaltam, és amiről később még részletesen szó lesz.

Az alkotmányfogalom jelenlegi magyar viszonyokra aktualizált vizsgálatát ez teszi szükségessé: tulajdonképpen az alkotmány és az alkotmánylevél fogalmának elhatárolásával állunk szemben, és az ebből eredő következményeket kell megfelelően kezelni. Ennek lehetséges módzatait keresem a továbbiakban

2. Alkotmánykoncepciók a magyar alkotmányfejlődésben

A magyar történelem, sajátosságaiból eredően, gazdag eltérő alkotmányos hagyományokban, így hazai tradícióink mind a tisztán történeti, mind az egyértelműen kartális konstitúcióra mutatnak példát. Az Alaptörvény kapcsán tapasztalt jelenségek nem csekély mértékben e sokszínűségekre vezethetők vissza, sőt, néhány ponton közvetlenül is érzékelhető a múltbeli hatás a jelenlegi konstrukción.

¹¹⁹ Kelsen 1997: 121. o.

¹²⁰ 25/B./2003. (XII.15.) AB határozat

¹²¹ 34/1992. (VI. 1.) AB határozat, 35/2011. (V. 6.) AB határozat, 166/2011. (XII. 20.) AB határozat

¹²² 11/1992. (II. 5.) AB határozat

¹²³ 42/1997. (VII.1.) AB határozat

¹²⁴ 19/2005. (V. 12.) AB határozat, 193/2010. (XII. 8.) AB határozat

¹²⁵ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, 37/2011. (V. 10.) AB határozat

¹²⁶ 8/1992. (I. 30.) AB határozat, 164/2011. (XII. 20.) AB határozat

¹²⁷ ABLONCZY 2011: 39. o.

Ezért az Alaptörvény vizsgálata előtt elengedhetetlen a magyar történelem egyes alkotmánykoncepcióinak rövid áttekintése.

2.1. A történeti alkotmány időszak

A Szent István óta eltelt csaknem ezeréves alkotmányfejlődés túlnyomó részében a történeti alkotmány konstrukciója játszott meghatározó szerepet. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy e heterogén korszakban az alkotmány fogalma, vagy koncepciója változatlan maradt volna, a törekvés azonban mindig tetten érhető: egy időben tagolt, normák és elvek egész sorát magában foglaló, a szerves történeti fejlődésnek tulajdonított alkotmányt találunk.¹²⁸

Mai értelemben véve az alkotmány kifejezés, illetve annak latin megfelelője a XVIII. század végén jelent meg a hazai közjogi irodalomban,¹²⁹ korábban csak alaptörvényekről (*constitutiones fundamentales*¹³⁰) beszéltek. Ezeket azonban nem egységes kategóriaként kezelték, hanem egyes jogszabályok vonatkozásában használták e terminológiát. Ezzel együtt a történeti alkotmány – különösen Werbőczy István Hármaskönyve után – értelmezhető már ezekben a századokban is, hiszen gyakorlatilag működött az országban egyfajta, a kor követelményeinek megfelelő közjogi rend. Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy a kor emberei – beleértve az állam irányításában közvetlen résztvevőket is – nem kezelték önálló egységként ezeket a normákat, csupán azt állapították meg, hogy bizonyos törvényi szabályok nagyobb jelentőségűek a többinél.

Az 1780-as években egy absztrakció nyomán alakult ki a konstitúció szó mai értelme, vagyis II. József idejétől már nem az egyes nagyobb jelentőségű törvényeket jelölték e szóval, hanem magát az egészet, vagyis a kiemelt jelentőségű normák összességét. Ennek magyarázata, hogy a „kalapos király” nem egyes törvényekkel helyezkedett szembe, hanem a teljes magyar rendi berendezkedés ellen lépett fel, ezért vált szükségessé annak egységes megnevezése.

Ugyanerre az időre esik egy másik, nagy horderejű változás: a különösen fontos törvényekre a *constitutiones fundamentales* mellett, később már helyett a sarkalatos törvények (*leges cardinales*)¹³¹ alakot kezdték használni. Ez arra utal, hogy kezdett kialakulni az alkotmány fogalmának szélesebb körben vett értelmezése, elvonatkoztatták azt a magját képező sarkalatos/alaptörvényektől. Mivel korábban nem volt igazán kiforrott értelmezése a történeti alkotmánynak, nem merült fel az alaptörvények és a történeti alkotmány fogalmi szétválasztásának igénye, habár ma egyértelműen megállapítható, hogy a történeti alkotmány akkor is jóval túlnyúlt az Aranybullán, vagy az 1351. évi törvényeken. A XVIII. század végén egyértelművé tették e különbséget azzal, hogy a történeti alkotmány részét képező sarkalatos törvények megjelölésére külön elnevezést konstruáltak.

¹²⁸ PACZOLAY 2011: 1. o.

¹²⁹ Az alkotmány szót Széchenyi István alkotta a részvény, részvénytársaság, alapítvány stb. jogi műszavainkkal együtt. In: A magyar irodalom története. (Szerk.: BEÖTHY Zsolt) Budapest, 1893-1895. II. kötet 43-44. o.

¹³⁰ MARCZALI 1907: 110. o.

¹³¹ FERDINÁNDY Gejza (1902): Magyarország közjoga. (Alkotmányjog) Budapest. Poltzer Zsigmond és Fia kiadása. 77. o.

Még egy új jelenséget kell megemlítenünk a XVIII. század utolsó két évtizedéből: megkezdődött a történeti alkotmány magasabb tudományos igényvel való elemzése. „Hajnóczy József 1791- és 1792-ben négy közjogi-politikai munkát¹³² jelentet meg névtelenül, melyekben magasabb tudományos igényvel elsőnek dolgozza fel a történeti magyar közjog rendszerét,”¹³³ illetve „az Emberi jogok deklarációjával próbálja összeegyeztetni a történeti magyar alkotmányt.”¹³⁴

A XIX. században intenzív munka bontakozott ki a történeti alkotmány mibenlétének és kereteinek tisztázására, valamint a múltbeli joganyag rendszerezésére, az imént vázolthoz hasonló változásokkal azonban már nem kell számolnunk. A folyamatosan alakuló, a kor igényeihez igazodó történeti alkotmány koncepciójának fejlődése csak az II. világháborút követően, az ilyen irányú előzményekkel történő teljes szakítással ért véget.

Bár a magyar történeti alkotmány főbb jellegzetességei sok helyen olvashatóak, néhány ezek közül mégis ide kívánczik, különös tekintettel azon elemekre, melyek nagyjelentőségűek tárgyam szempontjából.

A történeti alkotmány jogforrási rendjének gerincét a sarkalatos törvények jelentették, ezek mellett azonban számos elv, szokás, gyakorlat, sőt még a partikuláris jog is betagozódott a rendszerbe. A Szent Korona-tan, a szokásjog is integráns része a történeti alkotmánynak. Máthé Gábor a Szent Korona-eszmét a magyar alkotmányfejlődés történeti kategóriájának tekinti: „...a Szent Korona a magyar állam folytonosságának közjogtörténeti reprezentálója.”¹³⁵

A közjogi rendszer kialakulása hosszabb folyamat eredménye volt, megformálásánál erőteljesen támaszkodtak a megelőző korszakok eredményeire, amennyiben lehetséges, igyekeznek azokat a jelenben is alkalmazni. A történeti alkotmányt tehát nem egy egységes alkotmányozói akarat teremtette meg, fejlődéséhez a magyar történelem kezdetétől, de legalábbis Szent István korától egészen az XX. századig valamennyi generáció hozzájárult.¹³⁶ Többek között Hajnóczy Magyarország országgyűléséről,¹³⁷ Fényes Elek Magyarország statistikája,¹³⁸ és Széchenyi István Magyarország sarkalatos törvényei, s államjogi fejlődése 1848-ig¹³⁹ című munkájában kifejti, mit sorolna az alaptörvények közé.¹⁴⁰ Stumpf István ma is a vérszerződéstől értelmezné az alkotmányt.¹⁴¹ A legfontosabb szabályok nem egy normában jelentek meg, így nem volt alkotmánylevél sem, az alkotmány részei a jogrendszer legkülönbözőbb szegmenseibe kerültek.

¹³² HAJNÓCZY József közjogi-politikai munkái: a királyi hatalom korlátai (1791); az Országgyűlésről (1791); az állam és egyház viszonyáról (1792); a közterhekről (1792). Hajnóczy 1958, 244. o.

¹³³ CSIZMADIA 1981: 229-244. o.

¹³⁴ HÓMAN 1936: 63. o.

¹³⁵ MÁTHÉ 2004: 282-, 295. o.

¹³⁶ BÓDINÉ 2003, 516. o.

¹³⁷ HAJNÓCZY József: (1791): Magyarország országgyűléséről és annak szervezetéről szóló közjogi értekezés. In: HAJNÓCZY 1958. 236-240. o.

¹³⁸ FÉNYES 1843, 1. o.

¹³⁹ SZÉCHENYI 1864, 1-91. o.

¹⁴⁰ A Vérszerződést, az Aranybulla cikkelyeit, a törvénybe iktatott királyi hitleveleket és esküket, a trónöröklést szabályozó törvényeket, az ország törvényes önállóságát és függetlenségét, valamint területének épségét biztosító törvénycikkeket, valamint a király jogairól, a törvényhozásról, az országgyűlésről, a kormányról, a hadügyekről, a pénzügyekről, a bírák függetlenségéről, a vallásszabadságról, a közterhek egyenlő és aránylagos viseléséről, a sajtószabadságról, a tanszabadságról, a nemzeti színről és az ország címeréről, és a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvényeket.

¹⁴¹ STUMPF 2011, 1. o.

A történeti alkotmány kiterjedt történeti horizontról merített: nincs különbség az egyes korok törvényei között, sőt, még az sem érvényesült, hogy a később született azonos témájú norma lerontaná a korábbi. Ebből következően a perekben a felek gyakran eltérő jogszabályokra hivatkozhattak, és mindezt az uralkodó felfogás szerint helyesen teheték. Így történhetett, hogy a reformkorban még használták II. Ulászló törvényeit, a II. világháború idején pedig bizonyos öröklési jogi kérdésekben alkalmazták még a Hármaskönyv néhány passzusát.¹⁴²

Ezt az egyenrangúságot csak a sarkalatos törvények kiemelésével bontotta meg a jogértelmezés: bizonyos tárgyköröknek olyan jelentőséget tulajdonított a közfelfogás, hogy ezeket sarkalatos törvényként kiemelte az egyszerű törvények sorából és az alkotmány részének tekintette őket. Ez azonban kézzelfogható következménnyel nem járt, ezen törvényeket ugyanolyan eljárásrend alapján fogadták el, mint általában a törvényeket.

A történeti alkotmány fogalmát és magyarországi fejlődését azért is szükséges feleleveníteni, mert az elmúlt évtizedekben e konstrukció gyakorlatilag kiveszett a köztudatból, most viszont egyes elemei felújításának, vagy legalábbis az ez irányba tett lépésnek lehetünk tanúi.

A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmait vázolja fel Rixer Ádám, aki szerint az lehet (1) sui generis jogértelmezési módszer, (2) azonosítható a láthatatlan alkotmány koncepcióval, (3) lehet olyan „fiktív alkotmány”, amely igazolója az Alaptörvénynek, (4) lehet egyedi jogintézményekben (pl. kétkamarás parlament, Szent Korona-tan) továbbélő eszme, valamint (5) a nemzeti identitás része.¹⁴³

2.2. A kartális alkotmány időszaka

A kartális alkotmányon alapuló időszak rövid, de - különösen a XXI. század szemüvegén keresztül nézve - primer fontosságú fejezete a magyar alkotmányfejlődésnek: annak a bő félévszázadnak a fejleményeit foglalja magában, mely az Alaptörvény kodifikációját közvetlenül megelőzi, ezért hatása minden tekintetben jóval erősebb, mint az imént vázolt történeti szemléleté.

Álláspontom szerint nem helyes az a megközelítés, mely a kartális alkotmányozás 1949 előtti hazai előzményeinek nem tulajdonít nagyobb jelentőséget, a történetiből a kartális alkotmányra való áttérést nem folyamatként, hanem egyszeri döntésként írja le.

Az első olyan pillanat, amikor komolyan felmerült az egységes alkotmány kodifikációja 1848 volt. Ekkor bár a jogrendszer egészét tekintve a módosítások csak a felszínt érintették, azok mélyreható társadalmi/gazdasági/alkotmányjogi következményei előtérbe helyezték egy egységes alkotmány megszövegezésének igényét. A forradalmi események sodrában azonban e törekvés elsikkadt, nem állt rendelkezésre kellő idő egy új alkotmány kimunkálásához.

Sajátos fejleménye a magyar alkotmánytörténetnek, hogy a későbbiekben a kartális alkotmány meghonosításának szándéka a rendszerváltásig mindig elnyomó, az állampolgári jogokat és/vagy a nemzeti hagyományokat semmibe vevő

¹⁴² SZENDREI 2008, 199. o.; BÓDINÉ 2004, 467. o.

¹⁴³ RIXER 2001, 151-156. o., Idézi: CSINK 2012, 132. o.

rezsimekhez kötődött. Bibó István szavaival „a magyar alkotmány alaptörvényei nem az alkotmány körül, hanem az Ausztriához való viszony körül forogtak...”¹⁴⁴ E vonás már közvetlenül a 48-as eseményeket követően felbukkant, Ferenc József Olmützi Alkotmánya legalábbis a kibocsátó szándékai szerint az egész birodalom számára készült alkotmánylevél volt. Más kérdés, hogy e dokumentum aligha felelt meg a korabeli alkotmányos mércéknek. A későbbiekben az Olmützi Alkotmányt a Szilveszteri Pátens váltotta fel, majd az 1860-as évek elején az Októberi Diploma és a Februári Pátens következett. Ez a periódus azonban kevesebb mint két évtizedig tartott és egyes vonatkozásokban tapasztalható maradandó hatásai (például telekkönyv) ellenére nem vált szerves részévé a magyar alkotmányos hagyománynak.

Az alkotmánykodifikáció igényét egy történelmi sorsforduló hozta ismét felszínre: 1918-ban előbb a Károlyi Mihály fémjelezte polgári demokratikus kormányzat, majd a Tanácsköztársaság irányítói tettek lépéseket a történelmi alkotmány épületének lebontására és egyetlen normával való helyettesítésére. Utóbbi esetben az erőfeszítések eredményre vezettek: 1919. június 23-án a Szövetséges Tanácsok Országos Gyűlése elfogadta a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Alkotmányát. A proletárdiktatúra alig több mint egy hónappal később összeomlott, így a hozzá kötődő alkotmány is jelentőségét veszítette. Mindenesetre a munkásmozgalom 1919-es hatalomra kerülése egyebek mellett e tekintetben is mintául szolgálhatott a három évtizeddel későbbi eseményekhez.

Az 1920-as, 1930-as évek során a jogfolytonosságból kiindulva a történelmi alkotmány minél teljesebb helyreállítása és továbbfejlesztése volt az elsődleges cél. Ennek korlátokat szabott az a tény, hogy e közjogi konstrukció ideiglenes jellegénél fogva nem adott módot hosszú távon működőképes intézményrendszer megteremtésére. E hiányosság kiküszöbölésére tett kísérletet az 1942. évi II. tc. a kormányzó-helyettesi méltóság beiktatásával és a kormányzói pozíció örökölhetőségének felvetésével.

1944 októbere és 1946 februárja között tisztázatlan alkotmányjogi keretek között élt a magyar társadalom, formálisan a történelmi alkotmány koncepciója érintetlen maradt, a valóságban azonban annak keretein messze túlnyúltak a bekövetkező változások. 1945 folyamán még próbálták őrizni a folytonosság egyes elemeit (csak példálózó jelleggel: a törvénycikk elnevezés megmaradt, az ekkor alkotott jogszabályokban még hivatkoztak 1848-as törvényekre is), az 1946. évi I. törvény megalkotását követően – mint arra Bibó István is rámutatott azonban már valóban csak formailag lehetett történetinek tekinteni a magyar alkotmányt.¹⁴⁵

Az 1949. évi XX. törvény eredeti formájában jórészt szovjet mintákat emelt át a magyar jogrendszerbe, rendkívül gyors elfogadása, egy a társadalmat sztálinista értékrend szerint átformáló program része volt. Még a kihirdetésének napja sem véletlen, az 1949. évi XX. törvény kultuszának kikényszerítésével az augusztus 20-ához

¹⁴⁴ Bibó 1994, 25-26. o.

¹⁴⁵ „A magyar történelmi alkotmány valódi arcát” Bibó István - Nagy Imre második kormányának államminisztere - a negyvenes évek végén egy tanévnyitón mondott beszédében így mutatta be: „a magyar alkotmány annyiban történelmi, hogy ma sincs egységes alkotmánylevél (...). Nem 700 éves alkotmányról, hanem 700 éves erőfeszítéséről beszélhetünk.” Idézi PACZOLAY 2011. 1.o.

fűződő vallási tradíciók, valamint a történeti alkotmányhoz való kötődés háttérbe szorítása volt a cél.

A XX. század második felében a hagyományosan összetett alkotmányfogalom drasztikus leegyszerűsítését tapasztaljuk: a szocialista jogtudomány nem tulajdonított jelentőséget az alkotmány normaszövegen túli aspektusainak. A jogrendszer csúcsára egyetlen formailag a törvények közé sorolt normát helyeztek, melynek azonban kellő tekintélye nem volt és nem is lehetett, hiszen gyakori módosítása és a változtatások átláthatatlan volta ezt egyaránt kizárták. Az akkori vezetés hatalomgyakorlási módszereivel egybevágtott az alkotmányi és törvényi szint szűkítése és degradálása, az alkotmány tiszteletére csak deklaráció szinten fordítottak gondot. Az 1970-es évek elejére a hatályos alkotmányi szöveg gyakorlatilag rekonstruálhatatlanná vált, ezért került sor átfogó módosítására és egységes szerkezetben való közzétételére.¹⁴⁶ Az állapotok konszolidálódásával párhuzamosan az Alkotmány szerepe némileg felértékelődött, de szövege egyebek mellett a minisztériumok felsorolásának alkotmányba foglalása miatt is folyamatosan alakult.¹⁴⁷

A rendszerváltás során gyakorlatilag új alkotmány váltotta fel a korábbi, ennek szerepe is másképpen alakult a jogrendszerben, mint elődjéé. Megváltozott tartalma, viszonylag állandó szövege és a történelmi környezet lehetővé tették, hogy jól-rosszul, de betöltsse feladatát a demokratikus átmenet első két évtizedében.

Az Alkotmány megőrizte tisztán kartális jellegét, csupán Sólyom László fogalmazta meg az értelmezés egyéb vonatkozásait a láthatatlan alkotmány fogalmának bevezetésével, mely a halálbüntetésről szóló alkotmánybíróági határozatban jelent meg először.¹⁴⁸

Az 1949. évi XX. törvény XXI. század eleji szövegének egyes problémái (pontatlan megfogalmazások, elírások, ésszerűtlen szerkezet), a hozzá kapcsolódó, totalitárius rendszereket idéző asszociációk, valamint aktuálpolitikai körülmények eredményezték azt, hogy 2011 tavaszára elkészült az Alaptörvény szövege, melyet az Országgyűlés április 18-án fogadott el, a Magyar Közlönyben április 25-én hirdették ki. Az 1949. évi XX. törvényt 2012. január 1-én felváltó Alaptörvény összetett alkotmányfogalmat körvonalaz, melynek pontos kimunkálására eddig nem került sor. A következőkben ennek lehetséges útjait keresem.

¹⁴⁶ 1972. évi I. törvény

¹⁴⁷ 1949. évi XX. törvény a MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA 24.§ (1949. VIII. 20)

¹⁴⁸ 23/1990. (X. 31.) AB határozat: „Az Alkotmánybírósnak folytatnia kell azt a munkáját, hogy értelmezéseiben megfogalmazza az Alkotmány és a benne foglalt jogok elvi alapjait, és ítéleteivel koherens rendszert alkot, amely a ma még gyakran napi politikai érdekből módosított Alkotmány fölé, mint láthatatlan alkotmány, az alkotmányosság biztos mércéjéül szolgál; és ezért várhatóan a meghozandó új alkotmánnyal, vagy jövőbeli alkotmányokkal sem kerül ellentétbe.”

3. Az Alaptörvény és koncepciója

Az Alaptörvény hatályba lépése a jogrendszernek csak csekély részét érintette közvetlenül, a korábbi joganyag nagyobb részt egyelőre tartalmilag változatlan maradt. Nem véletlen, hogy az alkotmányos berendezkedések általában nem szakítanak radikálisan előzményeikkel, a jogrendszer teljes átprogramozása éveket, évtizedeket igényel, még egy sikeres alkotmányozási folyamat is csupán a jogszabályi környezet felszínének átforgatására lehet képes első lépésben. Éppen ezért, amikor az alkotmány koncepcióról beszélünk, annak hatásai sem mindjárt érzékelhetők, hosszú távon hatják át a jogrendszer valamennyi szegmensét.

Esetünkben az első fontos feladat az Alaptörvény pontos funkciójának és az alkotmány körvonalainak kielégítő definiálása a jelenlegi magyar konstrukcióban. Erre azért van szükség, mert az Alaptörvény Nemzeti Hitvallása, valamint Alapvetése olyan elemeket tartalmaz, melyek arra utalnak, hogy az Alaptörvény nem csupán az Alkotmány helyébe lépő norma, hanem minőségi változást is feltételez. Az alkotmánykoncepció eltolódásából eredő konklúziók levonására csak ez után törekedhetünk.

Úgy tűnik, az Alaptörvény nem csupán nevében határolja el magát az alkotmány fogalomtól, hanem valóban e két kategória szétválását tapasztaljuk. Korábban a terminológiai egybeesés alighanem gátolta az Alkotmány mint normaszöveg, valamint a szélesebb értelemben vett alkotmányfogalom megfelelő elkülönítését, most e distinkcióra mód nyílhat. Az Alaptörvény tehát nem feltétlenül azonos az alkotmánnyal, annak csak egy részét jeleníti meg, vizsgálnunk kell az alkotmány egyéb komponenseit is.

Az Alaptörvény Nemzeti Hitvallását, az Alapvetést, valamint az alkotmányozók állásfoglalásait összeolvasva kirajzolódik egy olyan konstrukció, melyben az Alaptörvény, annak átmeneti rendelkezései, a sarkalatos törvények, a történeti alkotmány vívmányai, valamint az értelmezési segédelvek merülhetnek fel mint az alkotmány esetleges részei. Az alábbiakban részletesen elemzem ezek lehetséges alkotmányos jellegét, és ez alapján törekszem a jelenlegi alkotmány koncepció azonosítására.

3.1. Az Alaptörvény

Bárhol is húzzuk meg a jelenlegi magyar alkotmány kontúrjait, aligha juthatnánk más eredményre, minthogy annak magját az Alaptörvény szövege képezi. Az Alaptörvény az a dokumentum, mely az alkotmányos normák jó részét tartalmazza, a szélesebb értelemben vett alkotmány egyéb aspektusai csak ennek tükrében értelmezhetők. Ezért kell megvizsgálni, hogy miben más az Alaptörvény funkciója a mostani jogrendszerben, mint az Alkotmányé volt az elmúlt két évtized során.

Az Alkotmány mint fentebb erre már kitértem gyakorlatilag azonosítható volt a szélesebb értelemben vett alkotmányfogalommal, a normaszövegen túli tartalom nem vált széles körben elfogadottá. Így az Alkotmány önmagában állt a jogrendszer csúcsán, a jogrendszer valamennyi szegmensének hozzá kellett igazodnia. Az Alaptörvény ennél összetettebb helyzetet teremt, mivel hivatkozik olyan saját

keretein túlmutató tartalmakra is, mely ugyancsak alkotmányos jelentőséggel rendelkezik. Ezt a helyzetet tovább bonyolítja, hogy maga az alkotmányi szöveg sem egységgént jelenik meg, mivel Magyarország Alaptörvényének Átmeneti Rendelkezései formailag elkülönülnek, bár az Alaptörvény első módosítása értelmében maga az Alaptörvény mondja ki e normáról, hogy az az Alaptörvény részét képezi.

Ebből a helyzetből az következik, hogy az AB-nek a jövőben nem csupán az Alaptörvény leírt szövegét, hanem az annak értelmezésére vonatkozó előírásokat is mérlegelnie kell alkotmányértelmező tevékenysége során. Az alkotmány, mint közjogi fogalom, tehát túlmutat az Alaptörvényen, egyéb szempontok beemelésének enged teret.

E terminológiai változás megtévesztő lehet a tekintetben, hogy abból kiindulva arra a következtetésre lehet jutni, hogy jelenleg a magyar jogrendszer nélkülözi az alkotmányt. Ezen álláspont helytelen voltát a már kifejtettek kellően igazolják, megemlítése e helyütt azért célravezető, mert jól kifejezi az alkotmány és az alkotmánylevél fogalmi között fennálló, korábban már jelzett különbséget. Az Alaptörvény funkcióját tekintve leginkább azokhoz a XIX. század közepén jellemző alkotmánylevelekhez áll közel, melyek a teljesség igényével igyekeztek szabályozni egy-egy állam közjogi berendezkedését. Valójában azonban nem voltak önmagukban teljes értékű alkotmányok, egyéb aspektusokat is figyelembe kellett venni az adott állam alkotmányos rendjének maradéktalan felvázolásához. Hangsúlyozom, hogy e párhuzam tartalmi szempontokra nem vonatkozik, e tekintetben a különbség szinte felmérhetetlen.

Az Alaptörvény az új alkotmány koncepció legközpontibb eleme, vitán felül áll, hogy részét képezi a szélesebb értelemben vett alkotmány fogalmának. Kérdéseket a konstrukcióban betöltött pontos helyének meghatározása vethet fel, ebben álláspontom szerint a XIX. században kimunkált alkotmánylevél fogalom nyújthat támpontot.

3.2. Az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezései

Nagyobb jelentőségű kódexek megalkotása esetén nem ritka a kapcsolódó, átmeneti rendelkezések külön jogszabályba foglalása, vagy a hatályba lépésről külön törvény vagy rendelet alkotása. Ez különösen a XX. század közepén volt jellemző, máig hatályban vannak a még hatályos Ptk., vagy Btk. hatálybalépéséről és alkalmazásáról szóló miniszteri rendeletek. Manapság már nem gyakori e megoldás, az azonban elvi alapjait tekintve nem hibás. Az alkotmánykoncepció szempontjából az átmeneti rendelkezéseket először az tette problematikussá, hogy tisztázatlan volt annak jogforrási jellege. A szöveg ugyan kimondta, hogy az Alaptörvény részét képezi, azonban erről az Alaptörvény nem rendelkezett, az csupán felhatalmazást adott az átmeneti rendelkezések megalkotására. Aggályos az a gyakorlat, hogy egy normaszöveg önmagát nyilvánítsa az alkotmány részének, hiszen ilyen módon tetszés szerint lenne bővíthető az alkotmányos szabályozás térréuma. Ráadásul nem volt egyértelmű, hogy alkotmányi szövegről, alkotmánymódosító törvényről, vagy egyszerű törvényi szintű normákról van-e szó. E

helyzet tisztázása érdekében vált szükségessé az Alaptörvény olyan módosítása, mely magában az Alaptörvényben mondta ki, hogy az Átmeneti Rendelkezők az Alaptörvény részét képezik. Az Átmeneti Rendelkezők eredetileg az alkotmány koncepcióban az Alaptörvényével azonos helyet foglaltak el, szabályai alkotmányi erővel bírtak. A 45/2012. (XII/30.) AB határozat azonban kimondta, hogy e dokumentum nem eleme az alkotmány koncepciónak, és a nem átmeneti jellegű normákat megsemmisítette. Az Átmeneti Rendelkezők történetét végleg az Alaptörvény negyedik módosítása zárta le, mely hatályon kívül helyezte a teljes dokumentumot, tartalmának nagy részét az Alaptörvény törzsszövegébe emelve át.

Az Átmeneti Rendelkezők kapcsán kialakult helyzet viszonylag gyors rendezése jól érzékelteti azt a hosszú folyamatot, melynek során egy alkotmányszöveg köré épül a hozzá tartozó teljes koncepció. Nem kezelhető valamennyi kérdése az új konstrukciónak ilyen rövid idő alatt, de az már most is jól látható, hogy megkezdődött az a fejlődés, melynek során az Alaptörvényhez kötődő teljes koncepció körvonala alakulhat.

Az Átmeneti Rendelkezők által felvetett másik probléma az alkotmány szöveg szétbontása volt. Ez önmagában nem példa nélküli, a problémát az Átmeneti Rendelkezők eredeti funkciójának háttérbe szorítása jelentette. Az Alaptörvény egyre gyakoribb módosításai az Átmeneti Rendelkezők átírását is az Alaptörvény módosításaként definiálják, miközben egyre több, a hatályba lépéshez nem kötődő, akár az Alaptörvényt is felülíró norma került az Átmeneti Rendelkezők közé. Az Átmeneti Rendelkezők hányatott sorsa minden bizonnyal az aktuális történelmi/politikai körülmények következménye, helyzetük végleges rendezése az alkotmányos keretek konszolidációjának első fontos lépése. Az alkotmányi szöveg egységessé, határai egyértelműekké váltak az Alkotmánybíróság és az alkotmányozó döntése nyomán.

3.3. Sarkalatos törvények

A sarkalatos törvényekben némi módosítással a korábbi kétharmados törvények jogintézménye él tovább. Az alkotmányozási folyamat egyik szakaszának köszönhető, hogy előtérbe került e normák alkotmányos jelentősége. Komolyan felmerült annak lehetősége, hogy jogtörténeti példák nyomán az alkotmányban csak néhány alapvető szabály kapjon helyet, mintegy „magalkotmány”¹⁴⁹ helyezkedjen el a jogrendszer csúcán. A szűkszavú alkotmányos rendelkezéseket a sarkalatos törvények bontsák ki részletesebben, és ezek együttesen képezzék az alkotmányt.¹⁵⁰

Annak ellenére, hogy ez az elképzelés végül kisebbségben maradt, hatása tartósan bizonyult, részben a sarkalatos törvény megnevezés rögzülésével, részben azzal, hogy e törvényi rendelkezések alkotmányos szintre emelésének igénye továbbra is felmerül.¹⁵¹ Nem célok itt a sarkalatosság koncepció teljes körű

¹⁴⁹ A „magalkotmány” egy sűrített „szuperalkotmány”, amely önmagában is zárt rendszer. CSINK 2012, 58.o.

¹⁵⁰ VARGA Zs. 2010, 21-25. o.

¹⁵¹ „Az alkotmány magában foglalja a sarkalatos törvényeket, a történeti alkotmányt, a hagyomány különböző elveit, az értelmezési elveket.” ABLONCZY 2011, 39. o.

felvázolása, csupán annak alkotmányjogi jelentőségére kívánom felhívni a figyelmet. A minősített többség egyik fontos szerepe, hogy olyan rendkívüli jelentőségű törvényi rendelkezéseknek, melyek terjedelmi okokból az alkotmányba nem kerülhetnek, de alkotmányi passzusok részletszabályait jelenítik meg, fokozott védelmet biztosítson. Ezek vonatkozásában a kétharmados szavazatarány az alkotmányi szinthez képest rugalmas, a törvényi relációjában viszont merev módosítási kritériumot képvisel.

Kétségtelen, hogy a sarkalatos törvények fontos társadalmi viszonyokat érintenek, és az is, hogy végső soron az Alaptörvényből származik a megkülönböztetett szavazataránnyal való jogalkotásra való felhatalmazás, mégsem tekinthetjük a sarkalatos törvényeket az alkotmány konstrukció szerves alkotórészének. A sarkalatos törvények a történeti alkotmány jogforrási rendjében részben a kodifikált alkotmány hiányánál, részben kiemelt jelentőségüknél fogva illeszkedhettek az akkori alkotmány rendszerébe. Ezzel szemben nem elvitatva a mai kétharmados rendelkezések jelentőségét, azt kell megállapítanunk, hogy több oknál fogva sem lehetnek részei az alkotmányi szabályozásnak.

Mindenekelőtt az Alaptörvény szövege zárja ki, hogy a sarkalatos törvényeket a szélesebb értelemben vett alkotmány részeként értékeljük, a T. cikk (4) bekezdés ugyanis rögzíti, hogy a törvények egy sajátos csoportját képezik a sarkalatos törvények. Egyrészt megalkotásuk módja, az Alaptörvény E. cikk (2) és (4) bekezdésének hatálya alá tartozó nemzetközi szerződéseket leszámítva eltér az alkotmányi szint esetében felmerülő követelményektől. Míg az Alaptörvény megalkotásához és módosításához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges, a sarkalatos törvényi rendelkezések megváltoztatásához elegendő a jelen lévő képviselők kétharmadának egyetértése. Másrészt a sarkalatos törvények csupán az Alaptörvény rendelkezése folytán nem válhatnak ilyené, konkrétan az egyes törvényekbe illesztett sarkalatossági záradékok állapítják meg, az adott jogszabály mely rendelkezéseit kell minősített többséggel elfogadni. Ehhez járul még, hogy az elnevezés is csak áttételesen utal a minősített többségű jogalkotás sajátos helyzetére, az alkotmányhoz viszonyítva sokkal inkább az alkotmányerejű törvény kifejezés lehet alkalmas a probléma ilyen jellegének hangsúlyozására. A sarkalatos törvény terminológia is inkább a törvények speciális kategóriáját, semmint az alkotmányi normaszövegén kívül rekedt alkotmányos rendelkezéseket sugall.

Az Alaptörvényben, de különösen annak átmeneti rendelkezéseiben vannak olyan szabályok, melyek tartalmuknál fogva nem igényelnének alkotmányi szabályozást, ezzel szemben a sarkalatos törvényekben nem egyszer alkotmányos jelentőségű normákat találunk. Egyebek mellett a választásra jogosultak meghatározását is sarkalatos törvény teszi teljessé. Ugyanakkor minősített többség kapcsolódik olyan tárgykörökhöz is, melyek esetében ennek reális igénye erősen vitatható, sőt akár még törvényi szintű szabályozásuk indokoltsága is kérdéses lehet. Szembetűnő a közpolitikai témájú sarkalatos törvények erőteljes jelenléte, a kitüntetésekről szóló törvény kétharmadosná nyilvánítása pedig különösen nehezen támasztható alá szakmai érvekkel. A jogforrási kategóriák következetes szétválasztását is egy későbbi időpontban bekövetkező rendezéstől remélhetjük, de természetesen nem zárható ki annak lehetősége sem, hogy a kialakult állapotok hosszabb távon rögzülnek.

Álláspontom szerint a sarkalatos törvények Alaptörvényben rögzített és a gyakorlatban érvényesülő koncepciója nem teszi lehetővé, hogy e kategóriát az alkotmányfogalom körébe vonjuk. Mindazonáltal a minősített többség alkotmányjogi funkciója a jogrendszerben továbbra is releváns, e hatás azonban az alkotmánykonceptió keretein kívül érvényesülhet.¹⁵²

3.4. Értelmezési segédelvek

Az Alaptörvény köré épülő koncepció egyik legfontosabb újdonsága az Alkotmányhoz képest, hogy nevesít bizonyos elveket, tartalmakat, melyeket a jogértelmezőnek tekintetbe kell vennie az alkotmányi szöveg interpretációja során. Ezeket a kötelezettségeket jelenítik meg az értelmezési segédelvek, melyek az R. cikk (3) bekezdésében, valamint a XXVIII. cikk (3) bekezdésében találhatók. Ezek a segédelvek részben általános jogelveket, részben konkrét tartalmakat emelnek alkotmányos szintre, szerepük hosszabb távon igen jelentőssé válhat.

Az értelmezési segédelvek hatása elsősorban az AB gyakorlatában tükröződhet majd, azonban ennek pontos mértéke egyelőre nem prognosztizálható. A segédelvek a teljes alkotmánykonceptió fontos, de járulékos elemei, csupán az Alaptörvény rendelkezéseivel összefüggésben értelmezhetők. Nem írhatják felül az alaptörvényi rendelkezéseket, amennyiben egy értelmezési segédelv használatával az Alaptörvény valamely rendelkezésének értelmezése más alkotmányos passzusokkal ellentétes eredményre vezetne, az ilyen tartalom az Alaptörvény értelmezése során nem vehető figyelembe. Az értelmezési segédelvek árnyalják, kiegészítik az Alaptörvény normaszövegének jelentőségét, de önmagukban nem bírhatnak normatív jelleggel, jogforrási jellegük járulékos. A Nemzeti Hitvallás, a történeti alkotmány vívmányai, vagy éppen a közjó és a józanész csak egyes Alaptörvény helyek kontextusában kezelhetők.

Az alkotmányhoz kötődő segédelvek beiktatása ugyancsak olyan elem, melynek gyakorlatba történő átültetése hosszabb folyamatot igényel. Egyrészt a normaszövegben meg nem jelenő szempontok mérlegelésére teremtenek módot, másrészt nem következetes felhívásuk a jogbiztonságot is alááshatja. A következő évek fejleménye lehet, hogy az AB határozatai körvonalazzák az értelmezési segédelvek pontos tartalmát és alkalmazásuk alkotmányi kötelezettségének érvényesülését.

3.5. A történeti alkotmány vívmányai

A történeti alkotmány vívmányainak normatív erővel történő Alaptörvénybe emelése az alkotmányjog tudományt merőben új kihívások elé állítja. Egy eddig legfeljebb általánosságban használt, konkrét tartalommal meg nem töltött kategóriát kell alkalmassá tenni arra, hogy kiszámítható és következetes jogalkalmazói gyakorlat épülhessen rá. A történeti alkotmány vívmányai kapcsán először azok definiálása a

¹⁵² BODNÁR 2012, 12. o.

feladat, ezután lehet helye szerepük vizsgálatának a szélesebb értelemben vett alkotmány rendszerében.

E tanulmány nem tekintheti feladatának, hogy a történeti alkotmány vívmányainak azonosítására részletesen kidolgozott alternatívát vázoljon fel. Mindenesetre a problémát kezelni kell, mivel ha ezt elmulasztjuk, a jogbiztonság és a jogállamiság erőteljes csorbulásával számolhatunk.

Megítélésem szerint az Alaptörvény történeti alkotmány vívmányaira utaló R. cikk (3) bekezdése nem válik holt betűvé, ezt támasztja alá az is, hogy az AB már néhány hónappal az Alaptörvény hatályba lépését követően foglalkozott e kérdéskörrel.¹⁵³ Igaz, hogy a testület egyelőre meglehetősen visszafogottan nyúlt a magyar közjog történeti dimenzióihoz, az azonban egyértelmű, hogy végső soron a taláros testületre vár a hosszútávon is működőképes megoldás kimunkálása.

Személyes álláspontom az, hogy az értelmezési módszerekre, valamint a jogállamiság alapvető kritériumaira építve lehet egy olyan objektív, de mégis kellően rugalmas konstrukciót kidolgozni, mely képes lehet a múltbeli joganyag megfelelő kezelésére. Ilyen egyelőre nem áll rendelkezésünkre, e fejezet további megállapításai értelemszerűen arra a jövőbeli időszakra vonatkoznak, amikor az AB már kidolgozta az R. cikk (3) bekezdésének hosszútávon is működőképes módját, hiszen feltételezhető, hogy annak csak ettől a pillanattól kezdve lehet érdemi hatása.

A történeti alkotmány vívmányainak jelentősége témám szempontjából az, hogy időben kiterjedt alkotmánykonceptiót feltételeznek, lehetőséget biztosítanak arra, hogy jogrendszerünkben múltbeli normák szolgálhassanak értelmezési segédletként. Ez alapozza meg azt a korábbi megállapítást, hogy az Alaptörvény hatályba lépésével a tisztán kartális alkotmány konceptiótól némi elmozdulás tapasztalható a történeti alkotmányozás irányába. Hogy ennek gyakorlati jelentősége mekkora lesz, ez nyilván csak hosszú évek/évtizedek alatt lesz majd érzékelhető, pillanatnyilag e tény leszögezésére szorítkozhatom. Az mindenesetre kijelenthető, hogy e módosulás nem teszi az alkotmányt történetivé, csupán csekély ilyen irányú eltolódást feltételez.

Míg a jogtudomány jelentős képviselői a teljes elutasítás pártján állnak,¹⁵⁴ addig az alkalmazásnak teret engedő álláspontok általában ésszerűtlenül tágan vonják meg a történeti alkotmány vívmányainak kontúrjait. Ehhez képest minőségi változás igényét húzza alá a 33/2012. (VII.16.) AB határozat, amely jelezte, hogy szükség van a történeti alkotmány vívmányainak azonosítását szolgáló objektív elvek kialakítására. Az indoklás és a csatolt különvélemények valójában meg sem kísérlik az R) cikk (3) bekezdést annak mélyebb tartalma szerint értelmezni. A határozatot olvasva jól érzékelhető, hogy a testületnek sem megfelelő eszköze, sem kiforrott módszertana nincs még a probléma kezelésére.¹⁵⁵

¹⁵³ 33/2012. (VII.16.) AB határozat

¹⁵⁴ Pl. SZENTE 2011: „...az R) cikk (3) bekezdése valójában születésétől fogva az Alaptörvény holt betűje lesz, az átgondolatlan és értelmetlen jogalkotás egyik alkotmányi szintű emlékművéként.” 10. o.

¹⁵⁵ 33/2012. (VII. 17.) AB határozat 75., 79. és 80. bekezdései

Úgy vélem, a történeti alkotmány vívmányai nem csupán historikus díszítő elemei¹⁵⁶ lesznek az alkotmánybíróági határozatoknak, de megmaradnak értelmezési segédletként, ennél nagyobb szerepre nem emelkedhetnek. Ez következik abból is, hogy az Alaptörvény értelmezési segédelvei közé sorolható a jogalkalmazó e kötelezettsége, mely speciális annyiban, hogy mindenekelőtt valódi tartalmát kell meghatároznunk. Hogy a történeti alkotmány vívmányaival összhangban történő értelmezési segédelv mivoltából mi következik, erre az előző fejezetben igyekeztem választ találni.

4. Szövegen túli aspektusok más országok alkotmányértelmezésében

Napjainkban a világ alkotmányos államainak többségére a kartális alkotmányozás a jellemző, ettől eltérő modellt csak néhány országban találunk. Ennek megfelelően a nemzeti alkotmányjogok általában nem tulajdonítanak nagyobb jelentőséget az alkotmány leírt normaszövegen túli aspektusainak, az alkotmány mint közjogi fogalom egy hasonló nevű dokumentumban ölt testet. Természetesen komoly eltérések tapasztalhatóak az egyes kartális alkotmányok között is, illetve a tekintetben, hogy milyen mértékben juttat szerephez maga a normaszöveg általános elveket, értelmezési támpontokat. Párhuzamként merülhet fel a mostani magyar megoldással a lengyel vagy az ír Alkotmány preambuluma, melyek mind terjedelmükben, mind hivatkozásaikban viszonylag közel állnak a Nemzeti Hitvalláshoz.

Jelenlegi és történeti példák egyaránt említhetőek, melyek relevánsak témánk szempontjából: a francia III. Köztársaság, illetve a mostani svéd alkotmányos berendezkedés is mutat bizonyos rokon vonásokat. A francia példa esetében három egyenrangú törvényt alkottak, melyek együtt képezték a teljes alkotmányt. Svédországban ezzel szemben négy alaptörvényt hoztak, melyek összességükben helyezkednek el a jogrendszer csúcsán.

A történeti alkotmányok közül az angol mintát kell megemlíteni, melynek természetéből eredően számos íratlan, szokásjogi úton meggyökeresedett eleme van. Megjegyzendő, hogy a szokásjog néhány kartális alkotmánnyal bíró országban is fontos jogforrás (pl. Spanyolország). A magyar alkotmányfejlődés az elmúlt két évtizedben sem nélkülözött szokásjogi elemeket, gondoljunk csak az AB, vagy a rendes bíróságok gyakorlatára.¹⁵⁷ Az Alaptörvény újításai direkt módon nem honosítják meg ismételten a szokásjogot, valószínűleg némileg erősíteni fogják az ilyen vonásokat.

Érdemes még utalni a Német Alaptörvény 1. cikkére, mely az erkölcsi törvényre hivatkozik mint értelmezési segédelvre, megjelenítve ezzel az alkotmány szövegen túli vonatkozásait. E támpont évtizedek óta nem bír gyakorlati jelentőséggel, az aktuális német jogértelmezés úgy véli, az erkölcsi törvény által

¹⁵⁶ „A történeti alkotmányra való utalásnak ezért érdemi jogkövetkezménye nem lehet, esetleg érvelésdíszítő szereppel előkerülhetnek majd jogtörténeti utalások az Alkotmánybíróság határozataiban.” JAKAB 2011, 7. o.

¹⁵⁷ „...semmi nem akadályozza, hogy a „történeti alkotmány vívmányaiba” beleértsük a magyar alkotmányosság 1989 utáni vívmányait is. Márpedig ebbe az Alkotmánybíróság több mint húsz éves gyakorlata is beletartozik. Ez is a magyar történelem része, és ráadásul az új Alaptörvény a legtöbb helyen összhangban van a korábbi alkotmánybíróági gyakorlattal.” Interjú SONNEVEND Pállal, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest. 2011.

esetlegesen biztosított többlettartalom levezethető az Alaptörvény egyéb ilyen jellegű hivatkozásaiból, így szükségtelen az erkölcsi törvényre épülő alkotmánybíróági gyakorlat kimunkálása.

A francia alkotmányos rendszerben is megjelenik az alkotmány koncepció összetett formája, ezt a V. Köztársaság Alkotmányának csekély terjedelmű alapjogi rendelkezései magyarázzák. Az Alkotmánytanács kifejtette az „alkotmányossági blokk” mibenlétét, ez lehetővé teszi az 1789. évi Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata, valamint az 1946-os francia alkotmány preambuluma felhívását a testület alkotmányértelmező tevékenysége során. Az említett dokumentumokban nevesített alapjogok sérelme alkotmányellenes állapotot idéz elő.¹⁵⁸ Távol áll a megoldás a történeti alkotmány vívmányainak kategóriájától, annyiban mégis figyelmet érdemel, hogy kiterjesztő alkotmányértelmezésről van szó, mely időben is tagolt.

Nem feltételezhető megalapozottan, hogy az említett példák érdemi hatást gyakoroltak volna a vizsgált alkotmányozási folyamatra. Felelevenítésük csupán arra szolgál, hogy rámutassak, hogy az egyedi sajátosságok ellenére az Alaptörvény koncepciója jórészt olyan elemeket hordoz, melyek más országokban is megtalálhatóak.

5. Várható gyakorlat az Alaptörvény kapcsán

Az Alaptörvény illetve a jogrendszer egyes további komponenseinek fentebbi vizsgálatából kibontakozik az az alkotmány konstrukció, mely mentén az Alaptörvényhez kötődő jogrendszer fokozatosan kiépülhet. E fejlődést feltétlenül könnyíti és gyorsítja az, hogy a korábbi Alkotmány felhatalmazása alapján létrejött joganyag és alkotmánybíróági gyakorlat túlnyomó része továbbra is érvényben marad.¹⁵⁹ Utóbbi kapcsán kételyeink merülhetnek fel az Alaptörvény negyedik módosítása tükrében, azonban feltételezhető, hogy a gyakorlatban akár kellően rugalmas értelmezéssel, akár a korábbi döntések lényegi tartalmának újrakodifikálásával az Alkotmánybíróság eddig kialakított tézisei jórészt továbbélnek majd a megváltozott alkotmányos rendszerben. Azon elemek újragondolása, módosítása várható a továbbiakban is, melyek az Alaptörvény Alkotmánytól eltérő rendelkezései folytán többé már nem felelnek meg az alkotmányos előírásoknak.

E hosszú folyamattal párhuzamosan nyílik lehetőség az alkotmánykoncepció véglegesítésére és gyakorlati kereteinek pontosítására, mint erre az Átmeneti Rendelkezések kapcsán láttunk is példát. Összességében úgy vélem, az alkotmánykoncepció változása gyökeres átalakulást önmagában nem hoz majd, de következményei különösen hosszabb távon számottevőek lesznek.

¹⁵⁸ Franciaországban több, ma már alkotmányi rangú norma létezik. Ugyanis a hatályos, 1958. évi Alkotmány preambuluma utal az 1789. évi Deklarációra, továbbá az 1946. évi Alkotmány preambuluma. Ez utóbbi pedig

hivatkozik a fent említett elvekre. Miután az Alkotmánytanács 1971. július 16-i, a Liberté d'association ügyben elismerte az 1958. évi Alkotmány preambuluma jogi kötelező erejét, ezek a normák együttesen alkotmányossági blokkot alkotnak (bloc de constitutionnalité). Az Alkotmánytanács valamennyi, a blokkba tartozó normát alkalmazhatja referenciaként a jogszabályok alkotmányosságának megítélése során. Boissy 2002, 20. o.

¹⁵⁹ 22/2012 (V. 11.) AB határozat

Az Átmeneti Rendelkezések alkotmányi normává nyilvánítása azt jelenthette volna, hogy pl. az AB-nek egy vele ellentétes normát ugyanúgy meg kell semmisítenie, mintha az magával az Alaptörvénnyel ütközne. Az AB azonban kimondta, hogy az Átmeneti Rendelkezések nem részei az Alaptörvénynek, az alkotmányozó pedig kimondta a végső szót ebben a kérdésben. Ennek ismeretében az Alaptörvény, valamint a megjelölt értelmezési segédelvek képezhetik majd azt a teljes kört, mely az elkövetkező időszakban a magyar jogrendszerben az alkotmány szélesebb értelemben vett fogalmával lesz azonos. E mellett számolhatunk azzal, hogy az AB az Alaptörvény normatív jelleggel nem bíró szövegrészeinek szerepéről is kinyilvánítja álláspontját a közeli jövőben. Ezek tényleges bevonása az alkotmányértelmezésbe számottevően alakíthatja az egyes alaptörvényi passzusok tartalmát, ezért igen érzékeny, komplex megoldást igénylő problémáról beszélünk.

Az Alaptörvény hatályba lépése után egy évvel azt kell még egyszer hangsúlyozni, hogy jelenleg az új alkotmányos rend kiépítése még csupán kezdő fázisában tart, az csak akkor mehet végbe egészen, amennyiben kellő idő áll majd rendelkezésre az új tendenciák kiteljesedéséhez. A következő időszak jogalkotását és alkotmánybíróági gyakorlatát az a törekvés határozhatja meg, hogy az alkotmányi környezet változásából eredő következmények átkerüljenek a jogrendszerbe. E folyamat során azonban kellő óvatossággal kell eljárni, mivel csak így előzhető meg, hogy a jogbiztonság maradéktalan érvényesülése veszélybe kerüljön. Feltételezhető, hogy több olyan AB határozat is születik a közeli jövőben, melyek az alkotmány koncepció kereteit értelmezik, így az egyes átmeneti rendelkezéseket megsemmisítő döntést minden bizonnyal egy hosszabb folyamat első lépéseként kell értékelnünk.

Az legfontosabb, még előttünk álló feladat az értelmezési segédelvek konkrét tartalmának, valamint érvényesülési körének rögzítése, erre elsősorban az AB gyakorlatában nyílhat mód. A konkrét döntések érdemi értékelése nélkül leszögezhető, hogy jelentős eredmény, hogy az Átmeneti Rendelkezések szerepének tisztázása igen rövid idő alatt lezárult. Ez a tény már önmagában is javítja a teljes koncepció transzparenciáját.

Nem elhanyagolható annak szerepe, hogy mennyire bizonyul stabilnak maga az alaptörvényi törzsszöveg, milyen gyakorisággal kerül sor módosítására. Amennyiben az elmúlt években, évtizedekben jellemző gyakorisággal írják át az alkotmányszöveget, ez rombolja annak tekintélyét, egyben akadályozza azokat a folyamatokat, melyek a jogrendszer alkalmazkodását biztosítják.

Az Alaptörvényhez kötődő koncepció idővel akár modellértékű megoldássá is fejlődhet, ehhez azonban szükséges a még nyitott kérdések megnyugtató rendezése, az átmeneti időszak lezáródása. Az új alkotmányos rend – mint mindegyik – magán viseli annak a történelmi/politikai pillanatnak nyomait, melyben keletkezett. Idővel az ebből eredő, még megoldatlan problémák kezelhetőek, mint ez történt a rendszerváltás időszakában, vagy az Átmeneti Rendelkezések esetében is. Alighanem az értelmezési segédelvek is néhány éven belül kézzelfoghatóvá válnak majd.

Ha a mostani, vagy ahhoz közelálló állapot rögzül, ez tartalmaz kockázati faktorokat (pl. értelmezési segédelvek), de nem zárható ki, hogy a formálódó modellnek ez is része lesz.

6. Következtetés, záró gondolatok

E tanulmány tárgyából eredően döntően elméleti eszmefuttatásokra épül, mégis elsősorban gyakorlati konklúziók levonására irányul, arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy hogyan változik a szélesebb értelemben vett alkotmány szerkezete és mi következik ebből az egész jogrendszerre nézve.

Mondhatnánk, hogy valójában semmi sem változott, az Alaptörvény ugyanolyan kartális alkotmány, mint elődje. Úgy tűnik azonban, némi eltolódás figyelhető meg a történeti alkotmányozás irányába, és az Alaptörvényen túli aspektusokkal is számolnunk kell. Első pillantásra e változás bagatellizálható, ha azonban távlatokra tekintünk, az alaptörvényi rendelkezések kibontásánál érzékelhetőek lesznek e módosulások.

Szükséges még ideje korán felmérni az új alkotmánykoncepció kontúrjait és annak bizonytalanságot hordozó elemeit. Ez utóbbiakkal kapcsolatban a jogtudomány és végső soron az AB felelőssége, hogy az új kihívásokkal szembe nézzen, és azok hatásait érvényesítse, és egyben konszolidált mederben is tartsa azokat. E folyamat már meg is kezdődött, ennek köszönhető az Átmeneti Rendelkezések körül kialakult helyzet gyors korrekciója. A következő időszakban a történeti alkotmány vívmányainak definiálásával, az értelmezési segédelvek alkalmazási körének lehatárolásával, valamint az Alaptörvény deklaratív szövegrészeinek elemzésével juthatunk közelebb a végleges alkotmánykoncepció felvázolásához.

Álláspontom szerint a következő években kívánatos lenne kiterjedt szakmai diskurzus keretében behatóbb vizsgálat alá helyezni az Alaptörvényhez kapcsolódó alkotmány koncepciót, és tisztázni az azzal kapcsolatban felmerülő vitás pontokat.

Irodalomjegyzék

ABLONCZY Bálint (2011): *Az Alkotmány nyomában. Beszélgetések Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel*. Elektromédia Kft.

ARATÓ Krisztina – BOZÓKI András – GYÖRFI Tamás (2012): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések*. Szerk: JAKAB András –KÖRÖSÉNYI András. MTA TK Politikatudományi Intézet. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest.

BIBÓ István (1994): Politikai előadások. MTAK Kt. MS 5116/20. Idézi PACZOLAY Péter: A történeti alkotmány és a konzervatív jogi gondolkodás. In TÖKÉCZKY László (szerk.): *Magyar konzervatizmus – Hagyomány és jelenkor*. Budapest, 1994, Batthyány Lajos Alapítvány

BÓDINÉ Beliznai Kinga – FÖGLEIN Gizella – HORVÁTH Attila (2003): *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk.: MEZEY Barna. 5., átdolgozott kiadás. Osiris tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest.

BÓDINÉ Beliznai Kinga– HORVÁTH Attila- KABÓDI Csaba: (2004): *Magyar jogtörténet*. Szerk.: MEZEY Barna. 3., átdolgozott kiadás. Osiris tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest.

BOISSY Xavier: A törvények alkotmányellenességének vizsgálata Franciaországban: az elutasításától az elfogadásig *Jura*, 2002. 2. szám.

CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – KOCSIS Miklós (2011): Mozaikok, azaz milyen értelmezési kérdéseket vethet fel az alaptörvény? *Új Magyar Közigazgatás*, 2011. június-július, 4. évfolyam 6-7. szám.

CSINK Lóránt – FRÖCHLICH Johanna (2012): *Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az alaptörvényről*. Gondolat Kiadó. Budapest,

DEZSŐ Márta – VINCZE Attila (2012): *Magyar alkotmányosság az európai integrációban*. Második átdolgozott, bővített kiadás. hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest.).

DEZSŐ Márta (1998): *Képviselő és választás a parlamenti jogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó MTA Állam- és Jogtudományi Intézet. Budapest (

FÉNYES Elek (1843): *Magyarország statistikája*. Pest, II. k.

FERDINÁNDY Gejza (1902): *Magyarország közjoga*. (Alkotmányjog) Budapest. Politzer Zsigmond és Fia kiadása.

HAJNÓCZY József (1791): Magyarország országgyűléséről és annak szervezetéről szóló közjogi értekezés. In: *Hajnóczy József közjogi-politikai munkái*. Sajtó alá rendezte CSIZMADIA Andor, Budapest, Akadémiai Kiadó. 1958.

HAJNÓCZY József. In: CSIZMADIA Andor (1981): *Jogi emlékek és hagyományok*. Esszék és tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest. .

Hans KELSEN (1997): *Az államelmélet alapvonalai*. Miskolc. (ISBN 963 85 610 33).

HÓMAN Bálint - SZEKFŰ Gyula (szerk.) (1936): *Magyar történet*. Írta: SZEKFŰ Gyula. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. V. könyv.

HORVÁTH Attila (2011): *A magyar történeti alkotmány tradíciói*. In: TÉGLÁSI (2011), *Történelmi*.

HORVÁTH Attila (2011): *Glosszák a készülő Alkotmányhoz*. In: KUBOVICSNÉ (2011).

JAKAB András - CSERNE Péter (2001): A kétharmados törvények helye a magyar jogforrási hierarchiában. *Fundamentum*, 2001. 2. szám.

JAKAB András (2003): *A jogszabálytan főbb kérdéseiről*. *Jog és állam*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest.

JAKAB András (2007): *A magyar jogrendszer szerkezete*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs.

JAKAB András (2008): *Az alkotmányértelmezés módszerei*. *Századvég*, 2008/1.

KILÉNYI Géza (1994): Az alkotmányozás és a „kétharmados” törvények. *Jogtudományi Közlöny*, 1994. 5. szám.

KÓCZY Á. László – PINTÉR Miklós (2011): Az ellenzék ereje – általánosított súlyozott szavazási játékok. *Közgazdasági Szemle*, LVIII. évf., 2011. június.

KOCSIS István (1997): *A Szent Korona misztériuma*. PÜSKI Budapest, 1997.

KOI Gyula (2011): A sarkalatos törvények kérdése az Alaptörvényben. *Új Magyar Közigazgatás*, 2011. június-július, 4. évfolyam 6-7. szám.

KUBOVICSNÉ Borbély Anett et al. (szerk.) (2011): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt*. Tanulmánykötet az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága által 2011. április 8-án azonos címmel megrendezett tudományos konferencián elhangzott előadások alapján. Előszó: BALSAI István. Budapest.

KUKORELLI István - SMUK Péter (szerk.) (2010): *A Magyar Országgyűlés, 1990-2010: öt parlamenti ciklus története*. Budapest, Országgyűlés Hivatala.

KUKORELLI István (1994): Az alkotmányozás néhány koncepcionális kérdése. *Magyar Közigazgatás*, 1994. 8. szám.

KUKORELLI István (2006): *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*. Századvég Kiadó. Budapest.

KUKORELLI István (2011): *Az új Alaptörvény bevezető gondolatai*. In: KUBOVICSNÉ (2011).

MARCZALI Henrik (1907): *Az 1790/1-diki országgyűlés*. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása. I. k.

MÁTHÉ Gábor: A Szent Korona-eszme – parafrázis. In: *Eckhart Ferenc emlékkönyv. Jogtörténeti értekezések 28.* (Sorozatszerkesztő: MEZEY Barna). Gondolat Kiadó. Budapest, 2004.

MEZEY Barna (2011): *A Nemzeti hitvallás jogtörténeti elemei*. In: KUBOVICSNÉ (2011).

NAGY Ernő (1905): *Magyarország közbjoga (Államjog)*. Az Athenaeum Irodalmi és nyomdai R. T. kiadása, Budapest.

PAPP Imre (1993): Kétharmaddal vagy a nélkül? *Fundamentum*, 1993. 3. szám.

PETRÉTEI József (1999): Törvények minősített többséggel. *Fundamentum*, 1999. 3. szám.

PETRÉTEI József (2002): *Magyar alkotmányjog. I.* Budapest – Pécs, Dialog Campus Kiadó.

POKOL Béla (2011): Alkotmányozási dilemmák – avagy mennyiben kösse magát az új Alkotmány a régi gondolatok kereteihez? In: TÉGLÁSI András (szerk.) (2011): *Történelmi*.

RIXER Ádám: A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmai. *Jogelméleti Szemle*, 2011, 3. szám.

SALAMON László (2011): *Néhány gondolat „Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt” című tudományos konferencián elhangzott vitához*. In: KUBOVICSNÉ.

SZABÓ Imre (főszerk.) (1980): *Állam- és jogtudományi enciklopédia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1. köt. A-J.

SZÉCHENYI István (1864): *Magyarország sarkalatos törvényei, s államjogi fejlődése 1848-ig*. Gróf Széchenyi István hagyományiból. Eggenberger Ferdinánd akad. könyvkereskedés. Pest.

SZENDREI Géza (2008): *Híres emberek, régi ügyészek*. Rejtjel Kiadó, Budapest.

SZENTE Zoltán (2011): A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben. *Közjogi Szemle*, 2011. (3. évf.) 3. sz.

TAKÁCS Imre (2007): Az alkotmány és az alkotmányosság fogalma. In: KUKORELLI István: *Alkotmánytan I. Alapfogalmak, alkotmányos intézmények*. 2., átdolgozott kiadás. Osiris Kiadó, Budapest.

TÉGLÁSI András (szerk.) (2011): *Történelmi tradíciók és az új Alkotmány*. Tanulmánykötet az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága és az Országgyűlés Alkotmány-előkészítő eseti bizottsága által 2010. december 10-én azonos címmel megrendezett tudományos konferencián elhangzott előadások alapján. Budapest.

TOLDY Ferenc (1861): *A magyar birodalom Alaptörvényei*. Az eredeti deák szöveg mellé vetett magyar fordítással, közjogtani segédkönyvül. Budán a M. kir. egyetem betűivel.

TÓTH Zoltán József (1999): A Szent Korona és a Szentkorona-tan. In: MOLNÁR Tamás, PAP Gábor, PECZE Ferenc, TÓTH Zoltán József, VASS Csaba, ZLINSZKY János: *A magyar Szent Korona és a Szentkorona-tan az ezredfordulón*. Szerk.: TÓTH Zoltán József. Szent István társulat, Budapest.

TÓTH Zoltán József: Történeti hagyományok és szakítás az illegitimitás örökségével. *Gondolatok az új Alaptörvényről* 1. rész 2011. *Magyar Szemle*, XX. évf. 7-8. sz. 2011. szeptember 6.

TÓTH Zoltán József: Történeti hagyományok és szakítás az illegitimitás örökségével. *Gondolatok az új Alaptörvényről* 2. rész 2011. XX. évf. 9-10. sz. 2011. november 1.

TRÓCSÁNYI László – BADÓ Attila (szerk.) (2005): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban* KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest.

TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs (2012): *Bevezetés az alkotmányjogba*. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest.

ZÉTÉNYI Zsolt (szerk.) (2010): *A történeti alkotmány*. Magyarország ősi alkotmánya. A bevezető tanulmányt írta: Zétényi Zsolt. Magyarország Kulturális Egyesület.

ZLINSZKY János (1999): A Szentkorona-eszme és története. In: *A Magyar Szent Korona és Szentkorona-tan az ezredfordulón*. Szerk.: TÓTH Zoltán József.

Internetes hivatkozások:

A kormánypárt élt a felhatalmazással. 2011. február 20. Letöltés időpontja: 2012. okt. 15. <http://www.fidesz.hu/index.php?Cikk=159480>

ANTAL Attila – BRAUN István – FINTA László – TÖRÖK Zoltán [2011]: Sarkalatos kérdések. [Méltányosság Politikaelemző Központ](http://www.meltanyossag.hu/files/meltany/imce/doc/kp_sarkalatos_kerdesek_111122.pdf) 2011. november 24. 20. o. Letöltés időpontja: 2012. okt. 10.

http://www.meltanyossag.hu/files/meltany/imce/doc/kp_sarkalatos_kerdesek_111122.pdf

[APOR Péter](http://www.szuveren.hu/jog/a-torteneti-alkotmany): A történeti alkotmány. 2011. június 22. Letöltés időpontja: 2012. szept. 4.

<http://www.szuveren.hu/jog/a-torteneti-alkotmany>

BODNÁR Eszter –MÓDOS Mátyás: A jogalkotás normatív kereteinek változásai... Letöltés időpontja: 2012. szept. 29.

<http://kodifikator.hu/letoltes/category/3-2012-evi-i-szam>

DRINÓCZI Tímea [2011]: Az új alkotmány szabályozási elveiről. Pázmány Law Working Papers 2011/9. szám. Letöltés időpontja: 2012. okt. 1.

<http://www.plwp.jak.ppke.hu/images/files/2011/2011-09.pdf>

Ifj. gróf Andrássy Gyula Alapítvány: Ifj. gr. Andrássy Gyula és a magyar történeti alkotmány. A Szent Korona-tan. Letöltés időpontja: 2012. szept. 4.

http://ifjgrofandrassygyula.hu/?page_id=95

IVÁNYI Sándor: [A magyar Történeti Alkotmány rövid története](http://ajobbik.network.hu/blog/a-jobbik-hirei/a-magyar-torteneti-alkotmany-rovid-tortenete). 2010. július 23. Letöltés időpontja: 2012. szept. 29.

<http://ajobbik.network.hu/blog/a-jobbik-hirei/a-magyar-torteneti-alkotmany-rovid-tortenete>

KILÉNYI Géza [1992]: Alkotmányjogi vélemény. Letöltés időpontja: 2012. márc. 4.

www.logincee.org/file/4463/library

Mit hoz az új alkotmány a gyakorló jogásznak? „A peres fél az Alkotmánybíróságtól kérheti a bírói döntés felülvizsgálatát” - Interjú dr. Sonnevend Pállal. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest. 2011. Letöltés időpontja: 2012. szept. 1.

http://www.hvgorac.hu/sites/portal/Default.aspx?page=journal&article=interju_sonnevend.htm

PACZOLAY Péter: a történeti alkotmányt nem lehet visszahozni. Letöltés időpontja: 2012. okt. 15.

http://atv.hu/cikk/20111008_paczolay_peter_a_torteneti_alkotmany_t_nem_lehet_visszahozni

SALAMON László: Az alkotmány két fajtája: a történeti és a kartális alkotmány. Letöltés időpontja: 2012. szept. 29.

<http://www.jak.ppke.hu/tanszek/alkotm/letolt/azalk2.pdf> (2011. 03. 12.)

SOMOGYVÁRI István: Magyarország történeti alkotmánya és a rendszerváltozást követő alkotmány-tervezetek. Magyarország politikai évkönyve 2010-ről. Letöltés időpontja: 2012. szept. 1.

<http://www.asz.hu/konyvfejezetek/2011/magyarorszag-torteneti-alkotmánya-es-a-rendszerváltozást-követő-alkotmány-tervezetek/mpe-2010-si.pdf>

Stumpf a vérszerződéstől értelmezné az alkotmányt. Letöltés időpontja: 2012. szept. 29.

http://index.hu/belfold/2011/10/13/stumpf_a_verszerzodestol_ertelmezne_az_alkotmany_t/

SZALAI András [2011]: A kormányzati hatalom ellensúlyai Magyarországon. 2011. Letöltés időpontja: 2012. okt. 15.

http://www.propublicobono.hu/pdf/Szalai_2.pdf

TÓTH Gergely Áron [2001]: Az elveszett alkotmány nyomában. A magyar választási rendszer. I. évfolyam 1. szám. 2001. május. Letöltés időpontja: 2012. szept. 29.

<http://iroga.hu/magyarvalasztasirendszer/toth.html>

VARGA Zs. András [2011]: A mag-alkotmány védelmében. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Pázmány Law Working Papers. 2011/2. Budapest, Letöltés időpontja: 2012. szept. 4.

<http://www.plwp.jak.ppke.hu/images/files/2011/2011-02.pdf>

VARGA Zs. András [2010]: Gondolatok Magyarország új alkotmányáról, in: Iustum Aequum Salutare, VI. 2010/4. szám, Letöltés időpontja: 2012. okt. 15.

<http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20104sz/21.pdf>